

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОМИЛКИ У ПРАВОВІЙ ПРИРОДІ ПРАВОЧИНУ

Завдання норм права про заперечення правочинів, укладених під впливом істотної помилки, полягає у тому, щоб дати можливість особі, що помилялась, відмовитися від помилково укладеного правочину, але щоб при цьому не були порушені інтереси іншої сторони в правочині, оскільки вона не знала і не повинна була знати, що контрагент виражає волю під впливом помилки. Воля особи до вчинення правочину і результат правочину не узгоджуються у разі помилки, якщо вона має істотне значення. Законодавець до обставин, які мають істотне значення для визнання правочину недійсним як вчиненого під впливом помилки відніс: помилку щодо природи правочину, помилку щодо прав та обов'язків сторін та помилку щодо таких властивостей і якостей речі, які значно знижують її цінність або можливість використання за цільовим призначенням (ст. 229 ЦК України). Проте в законі не розкривається зміст цих понять, що призводить до численних тлумачень, різночитань у доктрині та широкого суддівського розсуду у правозастосовній практиці. Як зазначено в п.3.9 постанови Вищого господарського суду України «Про деякі питання визнання правочинів (господарських договорів) недійсними» № 11 від 29.05.2013, істотною вважається така помилка, наслідки якої неможливо усунути або їх усунення вимагає значних витрат від особи, що помилилася, – з урахуванням її майнового становища, характеру діяльності тощо.

У структурі справ про визнання правочинів недійсними основну частину становлять спори про визнання недійсними договорів. Узагальнення судової практики свідчить, що частка таких справ становить більше 90 % від загальної кількості розглянутих спорів про визнання правочинів недійсними. Чималою є і кількість позовів про визнання недійсними договорів, які вчинені внаслідок помилки. У цій категорії справ найчастіше хибне уявлення сторін стосується правової

природи правочину. Проте у науці та правозастосовній практиці не вироблено одноманітного підходу до розуміння сутності «природи правочину», а тому при вирішенні даних спорів суди мотивують ухвалені рішення, використовуючи досить невизначені та розпливчасті формулювання, що призводить до ухвалення суто протилежних рішень при розгляді позовів з аналогічних підстав та предмету.

У юридичній літературі науковці також по-різному підходять до характеристики правової природи правочину, вчиненого під впливом помилки. Це пояснюється насамперед тим, що при вживанні терміну «правова природа» досить часто застосовуються спроби його визначення у прив'язці до того чи іншого правового явища. Зручність використання цієї категорії та універсальність випадків, коли вона може бути використана, як правило, відсувають на другий план питання про сутність цього поняття. Практично завжди поєднання «правова природа» сприймається як даність, без аналізу її сутності (в первинному розумінні – як «похідна із права») [1, с. 23].

О. Г. Комісарова, порівнюючи категорію «юридична природа» у взаємозв'язку з такими термінами, як «правова оцінка» (кваліфікація), «правова характеристика», «правовий режим», «функція», установлює її визначальне значення (аксіологічний аспект). На думку вченої, визначення правової природи дозволяє не тільки дати правову характеристику юридичного явища, зрозуміти його місце і роль серед інших, а й виявити його основу («правовий корінь»), який неминуче впливає на його правову характеристику [1, с. 28].

Більшість учених-цивілістів розкривають правову природу правочину через сукупність істотних умов і ознак, характерних для конкретного типу подібних за багатьма ознаками правочинів, що відрізняють його від інших типів правочинів. Так, Я. М. Важин зазначає, що істотність помилки у природі правочину пов'язана з хибним уявленням сторін про фактичний зміст правочину та його юридичні наслідки. На його думку, не має істотного значення помилка щодо природи правочину, коли сторони мали на увазі певний зміст правочину, але неправильно його поіменували. Якщо воля сторін була спрямована на його вчинення, такий правочин не може бути недійсним [2, с. 11].

Інші науковці вважають, що правову природу правочину необхідно визначати через каузу. У зв'язку з цим І. В. Давидова пропонує визначення помилки в природі правочину через помилку щодо його основних (типових) характеристик, притаманних звичайному правочину даного виду, а саме його предмету, змісту та правовій меті, взятих у сукупності [3, с. 10]. Подібні міркування були висловлені О. Ю. Зезекало, який під помилкою у природі правочину пропонує вважати помилку щодо його підстави. Такою, зокрема, виступає типовий юридичний результат, властивий для правочинів того чи іншого виду, або, іншими словами, правова ціль, на яку спрямовується правочин. Проте конкретні правові наслідки укладеного правочину (наприклад, окремі права та обов'язки сторін зобов'язального договору), які характеризують лише даний конкретний правочин, за твердженням науковця, не відносяться до підстави правочину, а отже й до його природи [4, с. 7–8, 19].

В. І. Крат вважає, що під природою правочину мається на увазі сутність правочину, яка дозволяє відмежувати його від інших правочинів. Причому, на думку автора, природа правочину охоплюватиме собою його характеристику з позицій: а) оплатності або безоплатності (наприклад, особа вважала, що укладає договір довічного утримання, а насправді уклала договір дарування); б) правових наслідків його вчинення (наприклад, особа вважала, що укладає договір комісії, а насправді це був договір купівлі-продажу з відстроченням платежу) [5, с. 37–38].

Оскільки однією зі складових терміна «природа» є «сутність, основна властивість якогось явища», то з'ясування правової природи правочину означатиме виявлення основних (типових) характеристик, властивих зазвичай правочинам певного виду (типу). Зокрема, вважаємо, що правову природу правочину слід визначати через властиву йому юридичну характеристику, сукупність істотних умов та його спрямованість.

Таким чином, помилка щодо правової природи правочину може бути підставою для визнання його недійсним лише у разі, якщо в суді буде доведено та встановлено факт хибних уявлень сторони щодо

сутності, основних юридичних характеристик правочину (його конститутивних ознак) та інших істотних умов вчиненого правочину, що підтверджують неправильне формування волі однієї чи обох сторін, а отже і її неправильне, помилкове спрямування на досягнення певного результату.

Список використаних джерел

1. Комиссарова Е. Г. Формально логические аспекты понятия «правовая природа» / Е. Г. Комиссарова // *Вестник Пермского университета*. – 2012. – Выпуск 2 (16). – С. 23–29.
2. Важин Я. Н. Правовое регулирование недействительных сделок, совершенных с нарушением требований к субъективной стороне сделки (на примере статей 174, 178 и 179 Гражданского кодекса Российской Федерации) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Я. Н. Важин – М., 2015. – 26 с.
3. Давидова І. В. Недійсність правочинів, укладених внаслідок помилки та обману : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / І. В. Давидова; Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». – Одеса, 2011. – 20 с.
4. Зезекало А. Ю. Заблуждение в тождестве предмета и в природе сделки: теория и практика : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / А. Ю. Зезекало. – Томск, 2008. – 26 с.
5. Крат В. І. Недійсність правочинів, учинених під впливом помилки / В. І. Крат // *Юрист України*. – № 1–2 (18–19). – 2012. – С.35–40.